

KOXLER IMPLANTLI BOLALARDA NUTQ RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Mamasiddikova Maftuna Akbarjon qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Unversiteti

Namangan filiali magistranti

mamasiddikovamaftuna@gmail.com

+998973376116

Annotatsiya

Ushbu tezisda koxlear implantatsiya qilingan bolalarda nutq rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Eshitishida og'ir nuqsoni bo'lgan bolalar uchun koxlear implantatsiya eshitish funksiyasini qisman tiklashga yordam beradigan zamonaviy texnologiyalardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon natijasida bolalarda eshitish idroki, fonematik eshitish, lug'at boyligi va og'zaki nutqning shakllanish jarayoni sezilarli darajada faollashadi. Tezisdan keyingi reabilitatsiya jarayonining ahamiyati, logopedik va pedagogik yondashuvlar, shuningdek, nutqni shakllantirishning bosqichlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, koxlear implantli bolalarda nutq rivojlanishining samaradorligi erta tashxis, o'z vaqtida implantatsiya va tizimli korreksion-pedagogik ishlar bilan chambarchas bog'liq.

Kalit so'zlar: koxlear implantatsiya, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar, nutq rivojlanishi, fonematik eshitish, logopedik yordam, reabilitatsiya, eshitish idroki, korreksion pedagogika.

Hozirgi kunda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish, ularning kommunikativ imkoniyatlarini rivojlantirish va ta'lim jarayoniga to'laqonli jalb etish zamonaviy pedagogika hamda logopediya fanining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Eshitish analizatori faoliyatidagi buzilishlar bolaning nutq rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Chunki nutqning shakllanishi

ko'p jihatdan eshitish orqali nutqiy signallarni qabul qilish, farqlash va qayta ishlab chiqish jarayonlariga bog'liqdir. Shu sababli eshitishida og'ir darajadagi nuqsoni bo'lgan bolalarda nutqning rivojlanishi kechikishi yoki o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi kuzatiladi.

So'nggi yillarda tibbiyot va texnologiya sohasidagi yutuqlar natijasida eshitishida chuqur nuqsoni bo'lgan bolalar uchun koxlear implantatsiya usuli keng qo'llanila boshladi. Koxlear implant – bu ichki quloq faoliyatini qisman sun'iy ravishda tiklashga xizmat qiluvchi zamonaviy elektron qurilma bo'lib, u tovush signallarini elektr impulslariga aylantirib, eshitish nervi orqali miyaga uzatadi. Natijada bola tovushlarni idrok etish imkoniyatiga ega bo'ladi va bu esa nutqni shakllantirish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Biroq koxlear implantatsiya jarayoni faqat texnik yoki tibbiy amaliyot bilan cheklanib qolmaydi. Implantatsiyadan keyingi davrda bolalar bilan olib boriladigan pedagogik, psixologik va logopedik rehabilitatsiya ishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, nutqni rivojlantirish, fonematik eshitishni shakllantirish, lug'at boyligini kengaytirish va to'g'ri talaffuzni rivojlantirish bo'yicha tizimli mashg'ulotlar olib borilishi zarur.

Eshitishida chuqur nuqsoni bo'lgan bolalarda nutq rivojlanishi odatda sezilarli darajada kechikadi yoki yetarli darajada shakllanmaydi. Buning asosiy sababi shundaki, nutqni o'zlashtirish jarayoni eshitish orqali qabul qilinadigan tovush signallariga tayanadi. Bola nutqiy tovushlarni eshitish, ularni farqlash va takrorlash orqali og'zaki nutqni egallaydi. Agar eshitish analizatori faoliyati buzilgan bo'lsa, nutqning fonetik, leksik va grammatik tomonlari rivojlanishida qiyinchiliklar yuzaga keladi. Shu sababli eshitishida og'ir nuqsoni bo'lgan bolalarga zamonaviy tibbiy texnologiyalar asosida koxlear implantatsiya usuli qo'llaniladi.

Koxlear implantatsiya – bu ichki quloqning shikastlangan qismi funksiyasini qisman sun'iy tarzda bajaruvchi elektron tizimni jarrohlik yo'li bilan o'rnatish jarayonidir. Ushbu qurilma tashqi mikrofon orqali qabul qilingan tovushlarni elektr signallariga aylantirib, eshitish nervi orqali bosh miyaga uzatadi. Natijada bola tovushlarni idrok etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Biroq koxlear implantning o'rnatilishi bolaning nutqi avtomatik ravishda shakllanishini anglatmaydi. Nutqning rivojlanishi implantatsiyadan keyingi rehabilitatsiya jarayoni, maxsus pedagogik yondashuvlar va logopedik mashg'ulotlarga bevosita bog'liq.

Koxlear implantli bolalarda nutq rivojlanishining birinchi muhim xususiyati – eshitish idrokining bosqichma-bosqich shakllanishidir. Implantatsiyadan so'ng bola avvalo atrof-muhit tovushlarini ajratishni o'rganadi. Keyingi bosqichda nutqiy tovushlarni farqlash, fonematik eshitishni rivojlantirish jarayoni boshlanadi. Bu jarayonda bola tovushlarning balandligi, davomiyligi va ohangini farqlashni o'rganadi. Mazkur bosqich nutqni shakllantirish uchun muhim poydevor hisoblanadi.

Ikkinchi muhim xususiyat – fonetik tomonning shakllanishidagi o'ziga xoslikdir. Koxlear implantli bolalarda tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish jarayoni odatda sekinroq kechadi. Ayrim hollarda tovushlarni almashtirish, tushirib qoldirish yoki noto'g'ri talaffuz qilish holatlari kuzatiladi. Buning sababi nutqiy tovushlarni eshitish orqali yetarli darajada nazorat qila olmaslik bilan bog'liqdir. Shu sababli logopedik mashg'ulotlarda artikulyatsion apparatni rivojlantirish, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatish va fonematik eshitishni mustahkamlash muhim vazifa hisoblanadi. Uchinchi xususiyat – lug'at boyligining shakllanishidagi farqlardir. Koxlear implantatsiyadan keyin bolalarda faol va passiv lug'at asta-sekin kengayadi. Biroq ayrim hollarda lug'at boyligi tengdoshlariga nisbatan sekinroq rivojlanishi mumkin. Bu jarayonda ota-onalar, pedagoglar va logopedlarning hamkorlikda ishlashi muhim ahamiyatga ega. Bolaga kundalik muloqot jarayonida ko'proq nutqiy muhit yaratish, predmet va hodisalar nomini tushuntirish, savol-javob orqali nutqiy faollikni oshirish zarur.

To'rtinchi xususiyat – grammatik tuzilmaning shakllanishidir. Koxlear implantli bolalarda gap tuzish, so'zlarni grammatik jihatdan to'g'ri bog'lash, murakkab gaplardan foydalanish ko'nikmalari ham bosqichma-bosqich rivojlanadi. Ba'zi bolalarda gap tuzishda soddalashtirish, grammatik xatolar yoki qisqa gaplardan foydalanish holatlari uchrashi mumkin. Shu sababli pedagogik mashg'ulotlarda gap tuzish, matn bilan ishlash, hikoya qilish va dialogik nutqni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Koxlear implantli bolalarda nutq rivojlanishining samaradorligi bir qator omillarga bog'liq. Ular qatoriga implantatsiya qilingan yosh, bolaning individual psixofiziologik xususiyatlari, eshitish nuqsonining darajasi, rehabilitatsiya jarayonining davomiyligi hamda oiladagi nutqiy muhit kiradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, implantatsiya qanchalik erta amalga oshirilsa, bolaning nutq rivojlanishi shunchalik samarali bo'ladi.

Shuningdek, koxlear implantli bolalar bilan ishlashda kompleks yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda surdopedagog, logoped, psixolog va ota-onalarning hamkorligi ta'minlanishi zarur. Tizimli rehabilitatsiya mashg'ulotlari orqali bolada eshitish idroki, nutqiy faoliyat, muloqot ko'nikmalari hamda ijtimoiy moslashuv jarayoni rivojlanadi. Shu tariqa koxlear implantatsiya eshitishida og'ir nuqsoni bo'lgan bolalarda nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va ularning jamiyatga integratsiyasini ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, koxlear implantatsiya eshitishida chuqur nuqsoni bo'lgan bolalarning eshitish imkoniyatlarini kengaytirish hamda ularning nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan zamonaviy tibbiy-pedagogik texnologiya hisoblanadi. Ushbu texnologiya yordamida bola atrof-muhit tovushlarini

idrok etish, nutqiy signallarni farqlash va asta-sekin og'zaki nutqni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, koxlear implantli bolalarda nutq rivojlanishi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu jarayon eshitish idrokining shakllanishi, fonematik eshitishning rivojlanishi, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, lug'at boyligining kengayishi hamda grammatik tuzilmaning bosqichma-bosqich rivojlanishi orqali namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, nutq rivojlanishining darajasi implantatsiya o'tkazilgan yosh, bolaning individual xususiyatlari, rehabilitatsiya jarayonining sifati hamda pedagogik yondashuvlarning samaradorligiga bevosita bog'liqdir.

Shuningdek, koxlear implantatsiyadan keyingi davrda logopedik, pedagogik va psixologik yordamning uzluksiz tashkil etilishi katta ahamiyatga ega. Bolaning nutqiy rivojlanishida maxsus mashg'ulotlar, muntazam muloqot muhiti hamda ota-onalar va mutaxassislarning hamkorligi muhim omil hisoblanadi. Kompleks yondashuv asosida olib borilgan rehabilitatsiya ishlari bolalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish, ularning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytirish va ijtimoiy moslashuvini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bo'ronov A., Mo'minova L. Maxsus pedagogika asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Mo'minova L.R. Logopediya. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2020.
3. Rasulova N. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2018.
4. Bogdanova T.G. Surdopedagogika. – Moskva: Akademiya, 2017.
5. Levina R.E. Logopediya asoslari. – Moskva: Prosveshcheniye, 2016.
6. Koroleva I.V. Koxlearnaya implantatsiya u detey. – Sankt-Peterburg: Rech, 2015.
7. Nikolskaya I.A. Deti s narusheniyami sluha. – Moskva: Vlados, 2018.
8. Marschark M., Spencer P. The Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education. – Oxford: Oxford University Press, 2016.
9. Ling D. Foundations of Spoken Language for Hearing-Impaired Children. – Washington: Alexander Graham Bell Association, 2017.
10. Flexer C. Auditory Verbal Therapy and Practice. – New York: Thieme, 2018.
- Clark G. Cochlear Implants: Fundamentals and Applications. – New York: Springer, 2015.